

ФИЛОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ О ЈЕДНОМ ОД НАЈСТАРИЈИХ
ЋИРИЛИЧКИХ ДОКУМЕНАТА У КОТОРСКОМ
ИСТОРИЈСКОМ АРХИВУ

Ради се о тестаменту извесног Михне Новаковића из Грбља („*da Zuppa*“) у Боки Которској. Рукопис овог тестамента чува се у Историјском архиву у Котору, у фонду Судско-нотарских списа (ИАК СНС, књ. XLVI, 73/2). У њему пише да је Михна Новаковић својој сестри Прибислави и њеној деци за осам дуката продао једну половину своје баштине (наследства) која се зове „Маројевина“, а да је другу половину оставио у наслеђе своме сестрићу Петру. При крају текста тестамента доноси се дан и месец писања овог документа, што ми наводимо транслитерирано и транскрибовано: „мјесеца најебрија, 11. дџн на дџн Светога Мратина“. Сама година, међутим, овде није написана, а њу не налазимо ни на полеђини овог документа где стоји: „*Poliza testamentaria quondam Michne Novakovich da Zuppa*“, тј. „тестаментарна полиса [признање] покојног Михне Новаковића из Грбља“ (ИАК СНС XLVI 73/2т).¹ Годину са датумом налазимо у оквиру текста: „*Poliza testamentaria quondam Michne Novaković da Zuppa presentata per Petrus Iurgievich da Zuppa die 23. marzo 1539*“, тј. „тестаментарна полиса [признање] покојног Михне Новаковића из Грбља, коју је Суду донео Петар Ђурђевић из Грбља, дана 23. марта 1539“ – а тај се текст налази на полеђини документа: ИАК СНС XLVI 73/3т, који представља превод на талијански језик српског тестамента М. Новаковића (ИАК СНС XLVI 73/2). Пошто је тестамент М. Новаковића у Суд донео „Петар Ђурђевић из Грбља“ (а то је свакако Петар, сестрић

Новаковићев коме је исти овај Новаковић поклонио половину „баштине Маројевине“) – то је јасно да је пре 23. марта 1539. г. написан тестамент Михне Новаковића када је, у неком том времену, ова личност свакако и умрла.

Фотокопија рукописа тестаamenta Михне Новаковића већ је позната научној јавности, јер је публикована: уп. Архив 1980 106 (без снимка текста написаног дуж десне маргине); Антовић 1999 97.

Овде ћемо, у наставку, донети најпре рашчитан текст овог тестаamenta у оригиналној графици (А) па затим транслитериран и транскрибован исти овај текст дат данашњом српском ћирилицом и правописом (Б), при чему смо оригиналан језик овог документа сачували у пуној мери.

А

Текст у оригиналној графици

1 да є вѣ сведенне всакоѣмъ чловеку предѣ
2 кнѣ се изнесе ѡван в[є]рѡвана кнѣга
3 како прѡда · мѣна нѡваковиѣ баши [прецртано]
4 по башинѣ марѡевинѣ сестри своѡ
5 приислави · н не деци. за . ѿ · двкати
6 а другѣ половинѣ. ѡсталамъ ѿ ре~
7 чени мѣна · сестринѣмъ момѣ п[є]трѣ
8 по смрти мом да не има имати дрѣ
9 ги чловеку . тко ли би се н[а]шь такови
10 чловеку да потвори ѡвѣ кнѣга · да є
11 проклетъ · ѡ господа бога н ѡ прѣ
12 чистѣ богоматере н ѡ всѣхъ
13 светихъ · ѡвѣка богѣ · згождѣши
14 хъ – сведѡци томѣи кнезѣ радо
15 ѣзровиѣ н степанѣ ѡрвиѣ [?]
16 н лѡка ѣзрѡвиѣ нванѣць даѣѡ
17 виѣ н станѣко радичѣвиѣ
18 нванѣ божидарѡвиѣ ѡ негѣш
19 писѣ се снѣ кнѣга · месеца · наѣврѣта
20 д[ѣ]нь на дѣнь светога
21 мратина

На десној страни, у висини 16. и 17. реда, исти писар написао је сѣон, тј. светон.

На десној маргини, почев од простора у висини између првог и другог реда, па идући наниже до простора између 14. и 15. реда, исти писар је написао следећи текст: н ѿще [нѿще?] такон зчи[ни?] мнѣна внноградѣ цо е на кон ваши ш нидѣ до.

Нека места у горњем тексту прочитана су с нашим интервенцијама, што ћемо поменути, а нека – захтевају коментаре.

а) Уместо рукописног вѣована 2, прочитали смо в[е]рѣована (уп. *вјерован*, *-ана*, *-ано*, веродостојан, поуздан' Рјечник ЈАЗУ XXI 98);

б) на крају 3. реда писар је написао ваши, па је то прецртао;

в) изнад предлога за 5 написана је титла која је овде непотребна; горе је нисмо донели;

г) уместо рукописног пѣтѣ 7, донели смо п[е]тѣ, што је име сестрића Михне Новаковића: уп. *al mio nepote Petar* и *Petrus Iurievich da Zirra* у преводу на талијански језик тестаментa поменутог М. Новаковића, односно у белешци на полеђини листа овога превода (ИАК СНС XLVI 73/3);

д) уместо рукописног смѣти 8 (изнад слова -р- писар је написао један кружни знак), ми смо донели смѣти сматрајући да је -рн- , вероватно, само графијска ознака народног, говорног самогласничког *p*, инспирирана, можда, одговарајућим латиничним означавањем (- *ti* -) овога гласа из српског језика;

ђ) рукописни пример ншь 9 прочитали смо н[а]шь имајући у виду контекст у којем се јавља овај облик глаголског радног придева мушког рода, као и чињеницу да се на снимку овога тестаментa М. Новаковића види линија (титла?) изнад слова -ш- у овом примеру, истина, доста бледо написана (у италијанском преводу овог тестаментa на овом месту долази текст: „et sel se ritrovase simel homo“ (ИАК СНС XLVI 73/3);

е) на неким местима писар је непотребно стављао титлу коју смо ми испуштали: у другом делу речи госпада 11, при завршетку примера прѣчнсте 11-12, на почетку и на крају облика матере 12, написаног, иначе, у целости, затим изнад последњих двају слова примера всѣхѣ 12, сѣихѣ (светихѣ) 13 и ѿвекѣ 13;

ж) почетак презимена после имена степанъ 15 ствара дилеме у читању: ѿрѣнѣ (?) или ѿрѣнѣ (?) ; у талијанском преводу тестамена М. Новаковића налазимо *achovich* (?) – ИАК СНС XLVI 73/3, 11. ред одозго – што су сарадници Историјског архива у Котору прочитали *Adžović* (?), истина са упитником на крају;

з) у 18. реду писар је написао слово к испред презимена вождарѿнѣ, које смо ми, наравно, горе изоставили; на крају истог овог 18. реда писар је написао негшъ, што смо ми горе исправили у негш (*Његуш*, ген. мн. од топонима *Његуши*);

и) групу слова на почетку 19. реда прочитали смо писа се сна;

ј) у 20. реду писар није употребио титлу у примерима: днь (дънь), стога (светога);

к) овде већ поменути текст на десној маргини тестамена Михне Новаковића, садржински није сасвим јасан (в. горе).

На полеђини овог тестамена писар је написао азбуку: а, б, в, г, д, е, ж, з, з, и, н, к, л, м, н, о, п, р, с, т, в, ф, х, ѿ, ѿ, ф, ѷ, ц, ч, ш, щ, ѿ, к, ѿ, ю, ѿ, ѿ (?), в (?). Тестамент је, иначе, написан брзописом, руком која није била вична писању с минималним пропустима (в. фотокопију).

Б

Транслатериран и транскрибован текст

- 1 Да је вѣ сведеније всакому човеку пред
- 2 ким се изнесе овај в[је]рована књига
- 3 како прода Михна Новаковић
- 4 пѿ баштине „Маројевине“ сестри својо
- 5 Прибислави и ње дјечи за 8 дукат;
- 6 а другу половину остаљам ја, ре-
- 7 чени Михна, сестричићу мому П[етру].
- 8 По смрти моји да не има имати дру-
- 9 ги чловјек. Тко ли би се н[а]шъ такови
- 10 чловјек да потвори ову књигу, да је
- 11 проклет от Господа Бога и от Пре-
- 12 чисте Богоматере и от Всех
- 13 Светих отвѣка Богу угождших.

- 14 – Свједоци томуј: кнез Радо
 15 Ђуровић и Стјепан Орвић [?]
 16 и Лука Ђуровић, [и] Иванъц Дабо-
 17 вић и Станко Радичевић
 18 [и] Иван Божидаровић от Његуш.
 19 Писа се сија књига мјесеца најеврија,
 20 11. дън на дън Светога
 21 Мратина.

Текст смо прочитали јекавски у одговарајућим примерима (евентуални случајеви са *ије* овде нису употребљени), који су, наравно, одлика локалног говора у Грбљу не само данас већ и у првој половини XVI века када је свакако и настао овај тестамент М. Новаковића: *дјеци* 5. *Свједоци* 14, *Стјепан* 15. Пример *чловјек* 9, 10 прочитали смо јекавски, али у синтагми *въ сведеније всакому чловеку* 1 – све ове речи припадају српскословенском језику, тадашњем службеном језику Српске православне цркве. Све те речи у овој групи чине, заправо, један устаљен израз. Тим изразом су често почињали стари тестаменти² па је, поред поменутих првих трију, и четврта реч могла бити преузета у свом екавском изговорном лику (*чловеку*) из поменутог црквеног језика који се одликовао екавизмом на свим просторима под управом Српске православне цркве (уп. Младеновић 1995 41-47). Истом црквеном језику припада и пример *отвека* („одувек’), у свом екавском говорном лику а који због тога нисмо горе јекавизирали. Тај прилог се налази у српскословенском контексту у којем се проклиње лице које буде нарушило оно што пише у овом тестаменту: „да је проклет от Господа Бога и от Пречисте Богоматере *и от Всех Светих отвека Богу угождших*“ („... и од свих Светих који су одувек Богу угодни“)10-13. Да је ово био устаљен израз у оваквим и сличним текстовима не само у Грбљу прве половине XVI века, потврђује нам начин састављања и писања повеља српских средњовековних владара. У њима се, при њиховом крају, изричу клетве и санкције према ономе ко не буде поштовао садржину, налоге или одредбе онога што пише у повељи, а што је текстуално врло слично одговарајућем примеру из тестаamenta М. Новаковића – уп. нпр. из повеље кнеза Лазара манастиру Хиландару (1. септембар 1379–31. август 1380): *и да*

приме [прими] гнев и проклетује от Всех Светих иже отвѣка Богу угодивших (Младеновић 2003 131) или из двеју повеља деспота Стефана истом Манастиру: *и да је проклет од Всех Светих отвѣка Богу угождших* (1. септембар 1404–31. август 1405), односно: *и да јест проклет [...] и от Всех Светих иже отвѣка Богу угодивших* (у Јагодини, 8. јуна 1411), уп. Младеновић 2006 176, 193.

Језик тестаментa Михне Новаковића одликује се употребом полугласника који се, у складу са графичким особинама српске редакције старословенског језика (српскословенског језика), обележава знаком њ: *въ 1, н[а]шь* („нашао“) 9, *Иванъц 16, дън 20* (х 2).

Облик радног глаголског придева мушког рода н[а]шь 9 (< *нашьль*) указује на то да слово на крају њ не представља безгласни, правописни знак (као што је то случај у примерима *прѣдъ* књиз 1-2, *проклетъ* 11 и сл.), већ да се ради о извесној гласовној вредности коју је писар овога тестаментa обележио традиционалним словом њ, и то на исти начин како је то учинио у примерима: *нванъцъ* (-њц-) 16 (лично име), *дънь* (дън-) 20. У гласовном процесу, који је следио у временима после бележења ових примера у тестаменту Михне Новаковића, дошло је нпр. у говору Кртола (западно од Тивта) до следећих промена: полугласник у кратким слоговима остао је непромењен (уп. данас *бѣчва, отѣц, Пѣтьр, млинъц* „млин за кафу“ и др., ту би спадало и поменуто *Иванъц* из тестаментa), а у дугим слоговима полугласник се развио у дуго *а* (уп. данас *тѣст, дѣн, Петрѣдѣдѣн* и др., ту би спадало поменуто *дън* из тестаментa – Младеновић-Петровић 1975 141-142).

Примеру н[а]шь 9, из горњег тестаментa, где се ради о финалној групи *-ъл* (= *-ал*), могле су претходити следеће промене: старо *нашьль* > **нашѣо*, па је у групи *-ѣо* могла почети да делује регресивна асимилација. Тада се од ове групе, у почетку, могла стварати једна целовита вокалска вредност, квантитетски дуга, у којој још није нестала полугласничка компонента (а чему би могао одговарати поменути пример н[а]шь), да би се у новијим временима, идући наовамо, та целовита вокалска вредност коначно развила у *-ѣ*. Ова црта: *-ѣ* (< *-ал*) одлика је данашњег говора места Радовићи, једног од локалних говора у Кртолима (Петровић 1981 526), а и шире, нпр. у данашњем говору Паштровића: *отѣшѣ, нашѣ, дѣгѣ*

и сл. (Јовановић 2005 119); иста црта: *пошо*, *ужего* позната је и језику Грбальског рукописа Законика цара Душана из 60-70-их година XVIII века, уп. Младеновић 2005 87) и др.

Полазећи од примера: *дън* 20 (x 2), *н[а]шъ* 9 (оба са дугим полугласником) и *Иванъц* 10 (са кратким полугласником) – који показују једно раније стање, ранију фазу у развоју полугласника – можемо претпоставити да је тестамент Михне Новаковића, који је настао свакако негде у првој половини XVI века, могао бити написан од писара чији је народни језик припадао тадашњем говору Кртола у Боки Которској.

Од осталих језичких особина у горњем тестаменту можемо поменути неколико.

а) У примеру *нô* (< *пол*) 4 дошло је до измене крајњег *-л* у *-о* после чега се вокалска група *-оо* сажела у *-о* (дуго).

б) Једанаести месец у години овде гласи с почетним *на*: *најеврија* (ген.) 19, као и с другим гласовним изменама у себи (уп. *новембар*, *новембрије*, *новемрије*, *нојеврије*, *нојембр*, *нојевр*, *нојембрије*, *нојемврије*, *нојемвр* и сл. у нашим старим споменицима: Даничић II 174; Рјечник ЈАЗУ VIII 247).

в) Позната метатеза *сугл.* + *ар* + *сугл.* огледа се у примеру *Мратина* 21 (< *Мартина* – уп. само код Даничића II 93: презиме *Мратиновић* и присвојни придев *Мратињ*, *-ња*, *-ње*).

г) Сугласник *-ф-* супституисан је сугласником *-п-* у имену *Стјепан* 15, што је, одлика, наравно, многих народних говора српскога језика.

д) У примеру дат. једн. *сестри својо* 4 (у оригиналу *сестри своѿ*) заменичка форма долази без крајњег *-ј*, што се среће у неким нашим старим споменицима и данашњим народним говорима, нпр. у црмничком где је забележена енклитика *јо* < *јој* – уп. Милетић 1940 319; Младеновић 1977 5.

ђ) Познато је да се на крају неких заменичких и других облика додаје партикула *-и* (> *-ј*), што се огледа у примерима из овог тестаментa: *овај в[је]рована књига* (ном. једн. ж. р.) 2, *томуј* (дат. једн.) 14, поред *ову књигу* (ак. једн. ж. р.) 10; уп. исто и у говору Грбља XVIII века: Младеновић 2005 87.

е) Група *-вљ-* упрошћена је гласовним путем у *-љ-*: *остаљам* (1. једн. през.) б, што је особина низа говора српског језика, и то како у прошлости тако и данас (уп. само у црмничком говору: *остаљâт, остаљâше* и др., Милетић 1940 103).

ж) Већ смо помињали реч *човек/чловјек* у вези са њеним екавским и јекавским изговорним ликом у овом тестаменту. Почетна група *чл-* (старослов. *члѡѡѡѡ*) овде није упрошћена у *ч-*, а у Рјечнику ЈАЗУ II 68 истиче се да се примери ове речи са *ч-* < *чл-* јављају од XV века. Изгледа да је народни језик писара тестаamenta још имао неизмењено *чл-* у овој речи, што показује пример *чловјек* употребљен у таквом контексту у 9. и 10. реду, док је пример *човек*, такође с групом *чл-*, одликовао и српскословенски језик, односно одређену синтагму која припада овом српском црквеном и књижевном језику, а што показује поменути пример употребљен у 1. реду овог тестаamenta. (уп. *човек, чловеци* у Грбаљском препису рукописа Законака цара Душана из друге половине XVIII века: Младеновић 2005 88).

з) Познати облик заменице *тко* 9 (старослов. *къто*), са извршеном метатезом сугласничке групе *кт-* > *тк-*, употребљен је и у овом тестаменту, а што је познато старом српском језику.

и) Мушко име *Михна* 3, 7 било је код нас уобичајено у прошлости (уп. Даничић II 78; Рјечник ЈАЗУ VI 649). Име *Иванъц* 102 (Иванац) среће се такође у нашим старим писаним споменицима (Рјечник ЈАЗУ IV 99-100; Грковић 1986 102).

ј) У синтагми *по смрти моји* 8 заменички облик *моји* представља форму старог *моѡи* у дативу и локативу једнине женског рода, која се на овај начин могла „скраћивати“ још у старословенском језику (Николић 1978 142, 145).

к) Облику *ким* 2 одговара старословенска форма *къинѡ* инструментала једнине мушкога рода упитне заменице *къин* („који”); у синтагми *ње дјеци* 5 *ње* је заправо генитив једнине анафорске заменице 3. лица женског рода (старослов. *къѡ/къѡѡ*), употребљен у присвојном значењу („њеној дјеци”), што је била одлика и старословенског језика (Грам. 1991 241).

После ових разматрања, могло би се закључити следеће: а) тестамент Михне Новаковића, о којем је овде реч, могао је настати негде у деценијама које су претходиле 1539. години; б) језичка црта

у овом документу, која се тиче полугласника, указивала би на то да је овај спис могао бити писан ондашњим говором данашњих Кртола у Боки Которској; в) овај тестамент је писан народним језиком, уз учешће и неких особина које припадају српскословенском језику, ондашњем званичном језику Српске православне цркве (такве особине одликују и језик *Грбаљског рукописа Законика цара Душана*, текста насталог у Грбљу, у Боки Которској, 60-70-их година XVIII века).

НАПОМЕНЕ

- ¹ За исписе овакве врсте и преводе ових и других текстова изражавам и овим путем захвалност г-ђи Јелени Антонић и њеним сарадницима у Историјском архиву у Котору.
- ² Уп. нпр. у неким тестаментима из Паштровића: *да јест веденије васакому човеку пред ким изиде сије писаније* (1671. г.); *сије да је у знаније васакому човеку* (1599. г.), поред *да је веденије васакому чојеку* (1588. г.) и др. (Исправе 1959 66, 25, 10).

СКРАЋЕНИЦЕ

- Антовић 1999 – Црна Гора у документима Историјског архива Котор. Изложба докумената поводом 50 година од оснивања Историјског архива Котор, Котор (Државни архив Црне Горе – Историјски архив Котор), 1999. Аутор изложбе и каталога: Јелена Антонић.
- Архив 1980 – Архив и наука. Културно благо Црне Горе. Изложба докумената Историјског архива Котор, Београд, 1980.
- ИАК СНС – Историјски архив у Котору. Судско-нотарски списи.
- Исправе 1959– *Паитровске исправе XVI-XVIII вијека. Уредили: д-р Иван Божих, д-р Бранко Павићевић, д-р Илија Синдик.* – Цетиње (Државни архив Народне Републике Црне Горе. Историјска грађа књ. 1), 1959.
- Грковић 1986 – Милица Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку.* – Београд (Народна књига), 1986.
- Грам. 1991 – *Граматика на старобългарския език.* – Софија (Българска академия на науките), 1991.
- Даничић I, II, III – *Рјечник из књижевних старина српских.* Написао Ђ. Даничић. – У Биограду, 1863 (I–II), 1864 (III).
- Јовановић 2005 – Миодраг Јовановић, *Говор Паитровића.* – Универзитет Црне Горе, [Подгорица], 2005.
- Милетић 1940 – Бранко Милетић, *Црмнички говор.* – Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. X, 211-663 + карта црмничкога говора.
- Младеновић–Петровић 1975 – Александар Младеновић и Драгољуб Петровић. *О судбини полугласника у неким зетским говорима и споменицима с освртом*

- на призренско-тимочку ситуацију. – Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1975, књ. XVIII-1, 139-155.
- Младеновић 1995 – Александар Младеновић, *Екавизам наших старих штампаних књига*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1995, књ. XXXVIII-1, 41-47 (објављено и у Зборнику радова са Научног скупа „Пет вјекова Октоиха – прве штампане ћириличке књиге на словенском југу“, Подгорица (Црногорска академија наука и уметности), 1996, 49-57).
- Младеновић 2003 – Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара. Текст. Коментари. Снимци*. – Београд (Чигоја штампа), 2003.
- Младеновић 2005 – Александар Младеновић, *Неке филолошке напомене о Грбаљском рукопису Законика цара Душана*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 2005, књ. XLVIII/1-2, 85-93 са два факсимила (објављено и у публикацији: Грбаљ кроз вјекове, Зборник радова, Грбаљ (Друштво за обнову манастира Подластве), 2005, 351-359 + 2 факсимила).
- Младеновић 2006 – Александар Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана. Текст. Коментари. Снимци*. – Београд (Чигоја штампа), 2006.
- Николић 1978 – Светозар Николић, *Старословенски језик. I. Правопис. Гласови. Облици*. – Београд, 1978.
- Петровић 1981 – Драгољуб Петровић, *Радовићи (ОЛА 71)*. – Фонолошки описи српскохрватских/хрватскосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом, Сарајево (Академија наука и уметности Босне и Херцеговине), 1981, 524-527.
- Рјечник ЈАЗУ – *Рјечник хрватскога или српскога језика*. – Загреб (Југославенска академија знаности и уметности), 1880-1882 – 1976, I-XXIII.

Резюме

Автор в этом труде опубликовал текст завещания Михны Йовановича из Боки Которски, написанный прежде 1539 г. Кроме публикации, автор занимался исследованием некоторых характеристик языка этого документа, на основании которых возможно считать, что писец мог принадлежать прежнему говору теперешнего места Кртоле в Боке Которске. Писец этого документа употребил определенные характеристики сербскославянского языка т.е. тогдашнего официального языка Сербской православной церкви. Такие же черты употреблены и писцом Грблянской рукописи Законика царя Душана. Этот текст возник в Грбле, в Боке Которске, 60-70их годов XVIII в.

Резиме

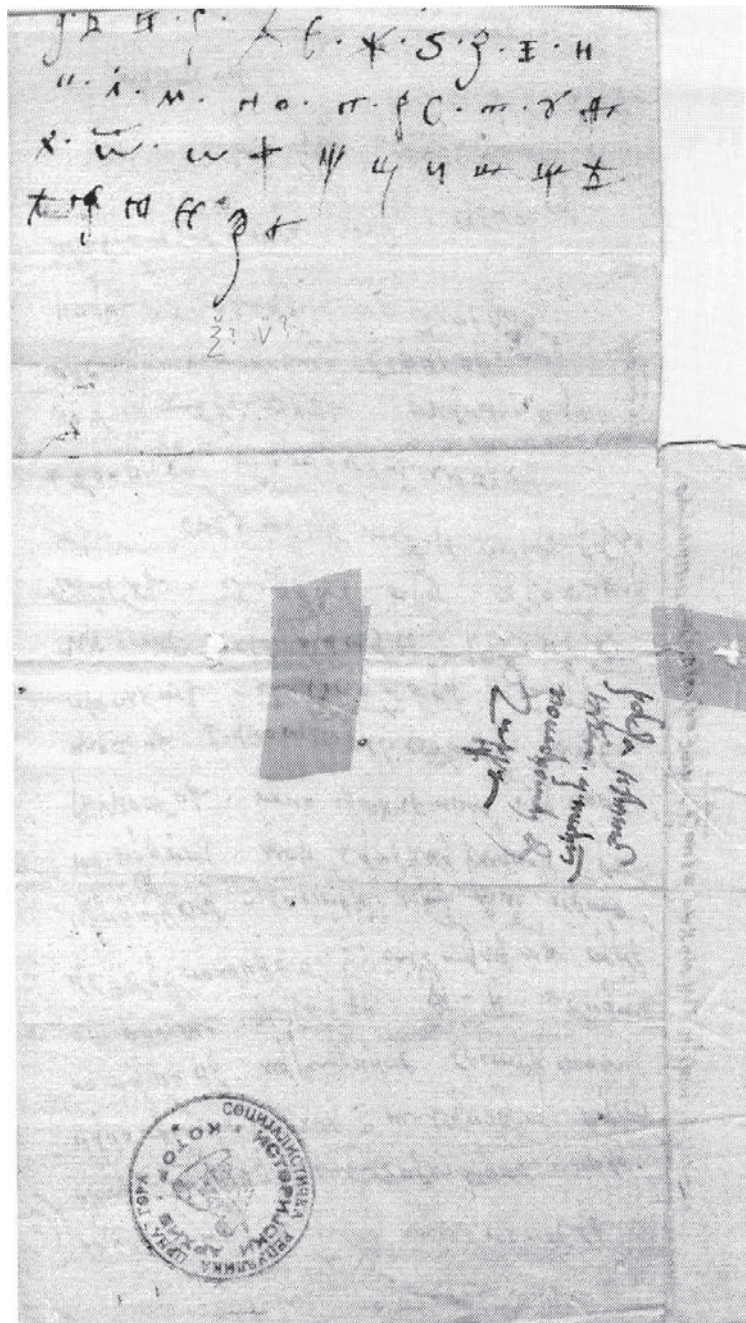
Аутор је у овом раду издао текст тестаментa Михне Јовановића из Боке Которске који је написан пре 1539. г. Поред издања, испитао је неке особине језика овога документа, на основу чега се може сматрати да је његов писар могао припадати некадашњем говору данашњег места Кртоле у Боки Которској. Писар овог документа употребио је и извесне црте српскословенског језика, заправо ондашњег званичног језика Српске православне цркве, као што их је употребио и писар *Грбљанског рукописа Законика цара Душана*, текста насталог у Грбљу, у Боки Которској, 60-70-их година XVIII века.

Академик Александар МЛАДЕНОВИЋ, руководилац научних пројеката у Археографском одељењу Народне библиотеке Србије у Београду (Скерлићева 1).

YU ISSN 0351-2819/UDK 901, оригиналан научни рад, примљен за штампу 2. новембра 2007.

Кључне речи: Михна Новаковић, тестамент, Бока Которска, Грбаљ, Кртоле, Котор, Историјски архив.

VIBLID: 0351-2819, (2006), 28, стр. 179–292.

Сл. 2 Полеђина тестаментa Михне Новаковића